

Ismertetések és bírálatok.

Khínai-magyar nyelvrokonság (!).

LÁSZLÓFALVI VELICS ANTAL dr.: *A khínai nyelv szerepe az ural-altaji, indo-európai és sémi nyelvekben.* Budapest, 1899. 8-r. 99 l.

Sokszor idézett mondása VOLTAIRENEK: «L'étymologie est une science, où les voyelles ne font rien, et les consonnes font peu de chose», a melyet aztán az egész nyelvtudományra ráértettek. Ez a gúnyos meghatározás akkor, mikor VOLTAIRE éles tolla alól kikerült, igaz is volt. De most már nem igaz. A féktelenül szertekalandozó délibábos nyelvészkedés kora lejárt. A ki a komoly nyelvész nevére számot tart, az most már szigorú kritikával dolgozik. Az elődök nyaktörő merészsége, mely a legképtelebb lehetetlenségtől sem riadt vissza, az utódoknál aggodalmas óvatosságra változott. Nem mernek annyira szertekalandozni a szélrózsa minden irányába; óvatosan kerülgetik az ismeretlen, ingoványos, süppedékes helyeket, s csak odáig merészkednek elmenni, a meddig biztos talajon vethetik meg a lábukat. Még kisebb útra sem indulnak el kellő fölszerelés nélkül, hanem előbb ellátják magukat mindennel, a miről gondolják, hogy útközben szükségük lesz rá. És jobb szeretnek gyalog járni, mint a képzelet tüzes paripáján, mert a gyalogjárás lassabb ugyan, de biztosabb; a szilaj vágatásnak pedig — tudják — nem egyszer kéz-, láb-, nyaktörés vagy veszedelmes agyrázkódás volt a vége. A gyalogjáró, ha megmegbotlik is olykor, legalább nem esik igen nagyot.

De hagyjuk el a képes beszédet!

Mint minden más tudománynak, úgy a nyelvészetnek az eredményes műveléséhez is mindeneelőtt teljes tájékozottság kell. Ismerni kell az eddigi kutatások eredményeit, és ismerni kell azon utakat és módokat, a melyek ezen eredményekhez vezettek. E nélkül hiábavaló minden törekvés, minden erőfeszítés. A műkedvelő, a ki e nélkül lát hozzá a munkához, ha éjet-napot összetéve vas szorgalommal és kitartással tanulja is az egyik nyelvet a másik után, nem viheti semmire a nyelvtudomány terén. Az építést alapozással kell kezdeni.

Az előttünk fekvő füzet szerzője arra vállalkozott, a mi PODHORSZKY LAJOSNAK a hetvenes években nem sikerült: a magyar és a khínai nyelv

rokonságának a kimutatására. Már ezen czélnak a kitűzésével is módszer-elleni hibát követett el. A magyar nem egymagában álló nyelv, nem ,rokontalan ága nemének', hanem egy nyelvcsaládnak a tagja, s attól a nyelvcsaládtól semmikép sem szabad elszakítani. Khínai-magyar nyelv-rokonságról nem lehet beszélni, legföljebb khínai és finn-ugor nyelv-rokonságról lehetne szó, ha lehetne. Már pedig a szerző a többi finn-ugor nyelvre nem vet és nem is vethet ügyet, mert azok -- mint maga sajnálattal megvallja — az ő ismeretkörén kívül álló elemek', a melyeket ,csak minimális mértékben értékesíthetett' (9. l.); s ez a ,minimális mérték' valóban a lehető legminimálisabb, mert az egész füzetben csak egyetlenegy finn szóra bukkantam (s abban is sajtóhiba van: *kun* helyett *kun* 38. l.).

A khínai és a magyar nyelv annyira elüt egymástól egész mivoltában, hogy el sem képzelheti az ember, mi keltheti föl valakiben a két nyelv közötti rokonság gondolatát. Hogy pedig a szerző ezt a rokonsági viszonyt milyennek gondolja, azt kivehetjük a bevezetésből. A 7. lapon ,khínai-magyar érintkezéséről' szól,*) a mely ,nyelvünkben nem egy nyomot hagyott', mert a magyar nyelv ,a khínai forrásból bőven merített', valamint hogy merítettek belőle ,mindazon ugor, török és mongol népek, melyek a hunnok vagy más hódítók zászlója alatt Khínával érintkezésben voltak'; sőt ,merítettek a khínai nyelvből uraltáji rokonaink valamennyien és egyetemlegesen már akkor, midőn az őshazában a khínaiak tőszomszédságában vagy velük együtt éltek, s nyelvük még egymásétól nagyobb mértékben elkülönítve nem volt'. Ezen közös s a nyelv összerkezetébe mélyen behatoló elemeket örökségképen hagyta a khínai nép az uraltáji törzsnek, ép úgy, mint az indogermán és sémi népeknek' (mert azokba is jutottak khínai elemek, még pedig sokkal bővebb mértékben, mint azt képzelnők'). A következő lapon is ,a khínai nyelvnek a magyar nyelvre gyakorolt befolyásáról' beszél a szerző; de már ugyanezen a lapon valószínűnek mondja, hogy ,az ősturáni nyelv még zsenge bimbó korában (a midőn t. i. még az egész törzs egy és ugyanazon szegényes nyelvet beszélte) a közös őshazában házassági frigyre lépett a khínaival, mert a khínai apaságnak nyomai a turáni nyelvek vonásaiban, minden ízükbén kétségbevonhatlanul fölismerhetők'. (Előre bocsátotta ugyanis, hogy ,valamint a nemzetek különféle népek házasságából erednek, úgy a nyelvek is különböző ősszülőknek vérszerinti frigyéből származnak'). De igenis — mondja aztán — örömmel merített a magyar nyelv ez ősi rokonságból, mint kincsesbányából másodszer is akkor, a midőn a nagy

*) Az idézetekben én ritkítottam egyes szavakat.

idők folyása századok múltán ellenség gyanánt állítja szembe újból egymással a régi szomszédokat és r o k o n o k a t'.

Ezen képzavaros nyilatkozatból azt vehetjük ki, hogy a szerző a viszonyt talán így képzei: az ősturáni nyelv egykoron összekeveredett a khínaival (így érthetjük a 'házassági frigyre' lépést), s ennek a keveréknyelvnek a folytatásai a mostani turáni nyelvek, köztük a magyar; ez azután később ismét sokat átvett — de miből? Mi az az 'ősi rokonforrás'? Talán a khínai-ősturáni keveréknyelv? De hiszen ez már nem lehetett meg akkor, mikor a magyar nyelv megvolt! Vagy a khínai nyelvet érti a szerző? De hiszen az még régebben megszűnt létezni, mert egybeolvadt az ősturáni nyelvvel! Azután hogy értsük azt, hogy a magyar nyelv másodszor is örömmel merített ez ősi rokonforrásból? Hát mikor merített először? Nyilván akkor (7. l.), mikor az urál-altáji népek a khínaiak tőszomszédságában vagy velük együtt éltek. De hiszen akkor még nem volt magyar nyelv, sőt még az ősturáni-khínai keverék-alapnyelv sem volt meg! És kik azok az ellenségként szemben álló, régi szomszédok és rokonok? A magyar és a khínai. De ha még volt khínai, a mint hogy kellett lenni, mert még most is van, akkor a szerző nem képzelheti azt a 'házassági frigyét' máskép, mint úgy, hogy az ősturáni nyelv tetemes számú khínai elem befogadásával r o k o n s á g b a keveredett a khínaival, s ez a rokonság természetesen megmaradt az ősturáni nyelv későbbi változatai (= a turáni nyelvek) és a khínai között is. Ez a zavaros fölfogás arra vall, hogy a szerző ép úgy nincsen tisztában a nyelvrokonság fogalmával, mint a hogy nem voltak vele tisztában az immár eltemetett és legfőljebb csak kísértetként följáró török-magyar nyelvrokonság vitatói és hívői sem. Az emberek családi viszonyainak és rokonsági fokainak a nyelvekre való átvitele sok zavart és félreértést okozott már s fog még okozni ezentúl is. A ki azt hiszi, hogy a nyelvek 'házassági frigy' útján rokonaivá válhatnak egymásnak, az nagy tévedésben leledzik; meglevő nyelvek között semmi módon nem jöhet létre rokonság. A nyelvrokonságnak egészen más az alapja.

De már most lássuk, minő egyezéseket talál a szerző a khínai és a magyar nyelv között. Csak néhányat mutatok be; ex nonnullis discite omnes. A szerző azt mondja: 'legyünk kellő figyelemmel arra, hogy a belső tartalom ép úgy, mint a külső alak teljes mérvben találkozzanak. Sőt a belső tartalom összetalálkozására még nagyobb súlyt fektessünk, mint a külső hasonlatra' (37. l.). Ezen szigorú, de egyúttal ellenmondásos elv szerint egyeztetni pl. a következő szavakat:*) *taó* : *út*, *táv* [ez

*) Némelyikhez [—] rekeszjelben megjegyzést csatolok; a többiek ellehetnek nélküle.

utóbbi a khínai szóhoz hasonlóknak elég hasonló volna, csak az a baj hogy a neológia alkotása; az előbbit meg kell fordítani, hogy a khínai szóhoz hasonlítson; az is különös, hogy a *taó*-nak két merőben különböző megfelelője van, s ezenkívül az *út* szó a khínai *tú*-val is egyeztetve van] | *hiep* : *fej* [miféle alaki egyezés!] | *kú* : *ok, ük* (t. i. régi) | *wü-hoü-kó* (nincs-virág-gyümölcs) : *füge* [olasz jövevényszó] | *czé-mü-tây* (ex matre natus) : *csemete* [olasz jöv.] | *hó-sên-leaò* (egyenlő-test-való) : *hasonló* | *sü-leaò-tí-lán* (sülni-lenni-való-nehez) : *sületlen* | *pü(t) táng* (nem hasznos) : *bitang* [német jöv.] | *wü lí-tí* (nincs-ész-való = esztelen) : *bolond* [szláv. jöv.] | *taó-té-szò* (igazságot-elér-aki) : *tudós* | *taó-nêng-leaò* (igazság-képes-lesz) : *tanul* | *í-szò-té-nêng* (akarást-aki-elérni-bír = mindenható) : *isten* [perzsa jöv.] | *szé-nêng-tí* (szelidség-képes-való = a ki szelid, nyugodt) : *szent* [szláv jöv.] | *tā-tí-kó* (ver-ő-ke = a. verő) : *tátika* | *fú-hiü-rí* (atya-vére) : *fivér* [ezt a szót BALLAGI MÓR alkotta] | *pā-yeü-leaò-nêng-tek* (bejönni-lenni-képes-eszközöl) : *bejelent* | *kiā-pā* (hamis csapás) : *hiába* | *ü-leaò* (katona-levő) : *úr* | *hiäng-pa-leaò-szò-tí* (faluba-való-aki) : *paraszt* [szláv jöv.] | *kiü-leaò-nêng-k'ò* (származni-lenni-lehet) : *gyermek* | *ün-té-czó-nêng-nég-tí* (vezetés-elérni-tenni-lehetni-való) : *intézmény* | *hó-nêng-leaò* (együtt-lehetni-vala) : *Hunor* | *nêng-k'ü-leaò* (lehet-menni-vala) : *Magyar* | *szí-csên-tí* (a ki az ügyeket elvégzi, ügyes) : *Széchenyi* | *szò-leaò-te-nêng* (a ki a hatalmat elérte) : *Zoltán* || Szóalkotó elemek: *czè* (gyermek), pl. *láncz*, *kincs*, *fiúcska*, *csirke*, *csíra* | *nêng* (lehet, bír), pl. *nem*, *jön*, *tan*, *jövend*, *asztalon*, *jellem*, *alkalom*, *tény*, *igen* | *pā* (venni, adni, csapni), pl. *hiába*, *paraszt* | *tí(k)* (elérni, tenni), pl. *lehet*, *tény*, *tud*, *tehát*, *halad*. — Végül álljon még itt mutatványul a szerzőnek indogermán-khínai egyeztetései közül egynéhány: *deus* : *té-szò* (a ki tehet) | *Caesar* (*Kaiser*) : *kő-szò-leaò* (a ki vágni [győzni] bír) | *ordnung* : *leaò-tí-nêng-kó* (léthez tartozó képesség) | *ort* : *leaò-leaò-tí* (ő levő való) | *hund* : *hó-nêng-te* (együtt levő, követő) | *majör* : *nêng-í-leaò* (bír akarni) | *minor* : *mu-nêng-leaò* (nem bíró) | *macht* : *nêng-küo-té* (lehetést eszközöl) — stb. stb.

Azt hiszem, ez a néhány mutatvány mindenkit meggyőzött arról, hogy e munka sajnálatraméltó eltévelyedés eredménye, s a nagy nyelvismerettel rendelkező szerző buzgalma és fáradozása teljesen kárba veszett.

SZINNYEI JÓZSEF.

A Finn-Ugor Társaság legújabb kiadványai.

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-Ougrienne. XVI. Helsingfors, 1899.

H. VAMBÉRY: *Noten zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei und Sibirien.* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne XII.) Helsingfors, 1899.

I.

A Finn-Ugor Társaság XVI. évkönyvében az első helyet KROHN ILMARI terjedelmes tanulmánya: 'Über die Art und Entstehung der geistlichen Volksmelodien in Finland' foglalja el. Utána SETÄLÄ EMIL kisebb dolgozata következik: 'Über ein mouilliertes *ś* im finnisch-ugrischen. Már 1893-ban kifejezte WIKLUND azt a nézetét, hogy a szókezdő lapp *č* bizonyos esetekben eredeti *ś* (= mord., zürj.-votj. *ś*)-nek a megfelelője. Ugyanazon időben SETÄLÄ a mord. és zürj.-votj. mélyhangú szavak kezdő *ś*-ére fordította a figyelmét, észrevette az egyezést ezen nyelvekben a *s* és a *ś* megoszlása között és arra a következtetésre jutott, hogy ennek a megoszlásnak ősrégi különbözőségeen kell alapulnia. Később a szóközépi *ś*-et is megvizsgálta és erre nézve is ugyanazon eredményre jutott. A jelen kis dolgozatban az ered. *ś*-re vonatkozó legfontosabb bizonyítékokat teszi közzé. A magyar szókezdő *sz* ered. *ś* megfelelőjének bizonyul pl. a *szarv*, *száz*, *szomjú* szóban (az elsőben és a másodikban a finn-ugor *ś* indo-iráni *ç* megfelelője), s a magashangúak közül valószínűleg ilyen eredetű *sz-szel* valók: *szem*, *szív*, talán *szén* is. A szóközépi ered. *ś*-nek (ill. *śk*-nak) a magyarban *ś* a megfelelője, pl. ezekben: *mos*, *fosik*, *vas*, *feske* (*fecske*). (S. nem mondja ugyan, de a f. *pääsky*, votj. *poški* s a m. *feske*, *fecske* viszonyát nyilván úgy kell fölfognunk, hogy f. **pääsk-*, votj. **pošk-* ∞ m. **fes-*, **fecs-*, s a *-ke* kicsinyítő képző). — A társaság ülésén tartott föl-olvasások közül első helyen van közölve a GENETZÉ, a mely részben ugyanazt a kérdést tárgyalja, mint az előbbi, t. i. 'A finn-ugor *ś* és *s* a szavak elején' (finnül). G. két csoportot különböztet meg, a melyekben a szókezdő megfelelője a következő: 1. m. *sz* ∞ zürj.-votj. *ś*, *č'*, *č*, *č*, *č* (v. magashangok előtt *s* = *ś*), mord. *ś* (v. magashangok előtt *s* = *ś*), lp. *č*; ide tartoznak pl.: *száj*, *szár*, *szarv*, *száz*, *szem*, *szil*, *szírom*, *szirt*, *szív*, *szomjú*, *szorít*, *szök*, *szürke*; 2. m. O (= a kezdő mássalhangzó nincs meg) ∞ zürj.-votj. *s*, mord. *s* (magashangok előtt *s* is), lp. *s*; ide tartoznak pl.: *epe*, *ev*, *ín*, *olvad*, *ő*, *öl*. Harmadik általános csoportot, a mely a két előbbitől tisztán külön volna választható, nem sikerült összeállítania. Van ugyan egy csomó szó, a melyekben a megfelelés ez: f. *h* (*s*) ∞ lp. (*ś*, *č*) ∞ mord. *ś*, E. *č*, *s* ezekben a legrégebbi fokon *ś* lehetett a

kezdőhang, mert a litván *sz* (= *š*) és *ž* hangoknak a fönnebbiek a szabályos megfelelői a finnben és a lappban. Másrészt a magyarban és legközelebbi rokonaiban is van néhány *š* kezdetű egyező szó. De a szabályos megfelelés ennél többre rendesen nem is terjed. G. azt a föltevést, hogy a finn-ugor alapnyelvben volt szókezdő *š*, nagyon gyenge alapokon nyugvónak tartja. Inkább hajlandó azt tenni föl, hogy a *š* csak az alapnyelv utáni korban fejlődött külön a finn és külön az ugor nyelvágban főleg abból az eredeti spiransból, a melynek megfelelőit a fönnebbi második csoport tünteti föl. Hogy ez a hang valamiféle *s* volt, azt szerinte meglehetősen bizonyossággal következtethetjük abból, hogy a megfelelője most is *s* mindegyik nyelvben, kivéve a magyart (0) és részben a vogul-osztjákat (*l* $\approx$ *t*), és különösen az ezen csoportba tartozó régi indogermán jövevényszavakból, pl. a „só” nevéből, a mely ép úgy mint az eredeti nyelvcsaládban, több finn-ugor nyelvben *s* kezdetű. Lehetségesnek tartja azonban, hogy ez a *s* eredetileg vagy alveolaris volt, mint most a finnben, vagy bilateralis (*l*), mint az osztjákban; az előbbi föltevés megmagyarázná u. i. annak *š*-re, az utóbbi meg *t*-re változását (kül. gyakran a vogulban). [Megemlíteném tartom, hogy BUDENZ (NyK. XXI. 190. stb.) a 3. sz. névmás ered. kezdőhangjául *s*-t vett föl; hasonlóképen már ő előtte EUROPAEUS (Suomi II. f. VII. 28. 36.) és ANDERSON (Verhandl. d. gel. estn. ger. IX. 80.); SETÄLÄ pedig (ÄH. 242.) úgy vélekedik, hogy az ő névmásnak és a vele egy csoportba tartozó magánhangzós-kezdetű szavaknak a kezdőhangja ered. az *s*-től különböző hang, talán valami sziszegő v. legalább spirans volt]. Az első csoportbeli szavak kezdőhangjának az eredetije G. szerint is jésített (*š* v. *l'*) volt. — WICHMANN GYÖRGY „Die verwandten des finn. *vaski* (kupfer) in den permischen tsprachen (syrjänischen u. wotjakischen“ cím alatt a hangmegfelelések árgyalásával kiegészítve közli azon fejtegetését, a mely a *Virittäjä* I. évf. 23. l. finnül már megjelent (ism. NyK. XXVII. 165). E szerint a votj. *azvés*, zürj. *ezis* és a m. *ezüst* összetett szó, melynek a jelentése ered. „weisses kupfer (metall?)“ volt. Úgy látszik, W.-nak elkerülte a figyelmét, hogy a magyarban az *ezüst*ön kívül meglehetősen el van terjedve a nép nyelvében a vele azonos jelentésű *üst* szó (l. *ezüst* és *eleven-üst* MTsz.); ezzel is támogatni lehetne az ő föltevését, bár valószínűbb, hogy az *üst* csak naiv szóelemzés útján jött létre. — Megemlíteném még QVIGSTAD J. dolgozata: „Übersicht der geschichte der lappischen sprachforschung“. Ebben egyebek közt elmondja, hogy midőn SAJNOVICS 1770-ben a dán tud. akadémiában fölolvasta a „Demonstratio“-ját, szóba került hogy az, LEEM szótárának már kinyomott íveit meg kellene semmisíteni és újra nyomatni a SAJNOVICS-javasolta magyar helyesírással; az átírást S.-ra és egy PORSANGER nevű lapp eredetű papra

akarták bízni, azzal a meghagyással, hogy a megfelelő magyar szavakat is iktassák oda az illető lapp szavak mellé. Azonban az egész tervből nem lett semmi, mert PORSANGER, a kitől előbb véleményt kértek, a magyar átírást nem találta czélszerűnek.

II.

VÁMBÉRY, mint a bevezető fejezetben mondja, csak igénytelen megjegyzéseket kíván tenni a THOMSENTŐL megfejtett legrégebb (Kr. u. 733-ból való) török nyelvemlék magyarázatos kiadásaira. Természetesen — úgymond — csak szerény böngészetet adhat, mert a megfejtés és a megmagyarázás főérdeme THOMSENÉ és RADLOFFÉ. ‚Was die Leistung THOMSENS anbelangt, so ist dieselbe geradezu phänomenal, und bekundet einen Grad von Fleiss, Geduld, Scharfsinn und Kenntniss, den wir keinen bisherigen Entzifferern unbekannter Schriftzeichen, die sich doch in den meisten Fällen auf zweisprachige Texte stützten, nachrühmen könnten.‘ Ehhez a magasztaláshoz bizonyára hozzájárul minden szakértő, a ki THOMSEN zseniális eljárását ismeri (l. NyK. XXIV. 1.). Ellenben minden bizonynyal csak nagyon kevesen fogják helyeselni és elfogadni annak a megokolását, hogy a szerző mért hivatkozik e művében gyakran a magyar nyelvre is. Azt mondja, s tudjuk, nem először: ‚Die Sprache der Magyaren ist eine intensive Mischsprache finnisch-ugrischer und türkischer Provenienz, ein Sprachamalgam, welches nicht nur im Wort-, sondern auch im Formenschatze sich kundgiebt...‘ (17. l.) Hiszen jól tudjuk, hogy minden nyelv vegyüléknyelv oly értelemben, hogy mindenikben van több vagy kevesebb idegen hatás nyoma, s ebben a tekintetben a magyar sem kivétel; csak hogy a szerző mást ért a vegyüléknyelven, mikor a magyart finn-ugor és török ‚Sprachamalgam‘-nak nevezi. De ezen kár volna vitatkozni, mert ez a vitás kérdés már ad acta van téve. Azt sem fogadhatjuk el egész teljességében, hogy ‚die türkischen Elemente der magyarischen Sprache sind . . . sehr alt, mindestens so alt, wenn nicht älter, als die der Inschriften . . .‘ (17. l.) A magyar nyelv török és *ú. n.* török elemei között több réteget lehet és kell is megkülönböztetni, s a jövevényszók korántsem mind oly régiek, és a régiek épenséggel nem oly fölötte nagyszámúak, hogy elfogadhatnók a szerzőnek azon állítását, ‚dass zur gründlichen Erörterung des türkischen Wortschatzes im Allgemeinen die Kenntniss des Magyarischen unentbehrlich ist‘ (18. l.). A ki ezt elhinné, nagyon elcsodálkoznék azon, hogy a munkában voltaképen csak nagyon kevés magyar-török egybevetéssel találkozunk, s azok is alig-alig lendítenek valamit a török szöfejtés ügyén. Egy-kettő kivétellel tévesek is vagy legalább nagyon kétségesek. Pl. a *vak* szónak aligha van köze a t.

bag ‚Band‘-hoz (61. l.); már akkor inkább a mandsu *vaka*, ‚fehlend, mangelhaft, fehlerhaft‘ szóval lehetne kapcsolatba hozni | *olmak* ‚sitzen‘ ∞ m. *ül* (48. l.); — a török igének az ‚ülni‘ csak másodlagos jelentése, az eredeti: ‚lenni‘ (vö. m. *val-*, *vol-* és finn-ugor rokonait); a m. *ül*-korábbi *ünl-ből való (∞ vog. *ünl-* ‚ül‘; vö. *yll*, *üll* NySz.) | az *üdr*, melyet V. a ‚heilig‘ jelentésűnek vett *öd*-del (szerinte pro *id*) vet egybe (66. l.), a neológia alkotása (vö. *üdvöz* stb.); jobb lett volna az *idnap*, *üdnep*, *üdl*, *üdl*-félékre hivatkozni; THOMSEN és RADLOFF szerint egyébiránt az *öd* jelentése ‚idő‘ | *barim* ‚Habe‘ ∞ m. *barom* ‚Habe, Vieh‘ (59. l.); — a mi szavunk alkalmasint a törökségből való, de a ‚Habe‘ jelentésre eddigelé nem ismerünk semmi adatot | *agy*, im abstracten Sinne ‚Sinn, Gedanke‘ (98. l.); — ezt a jelentést, a mely egyáltalán nincsen igazolva, nyilván csak azért tulajdonítja az *agy* szónak, hogy közelebb hozza a csag. *oj*, *oji* ‚Gedanke, Sinn, Einbildung‘ szóhoz | *mag* ‚Lob‘ (*mag ätti* ‚hohes Lob dargebracht‘ RADL.) ∞ m. *mag-as*, *mag-asztal* (83. l.); csak látszólagos egyezés, mert a t. *makta-*, valamint a mongol *maxta-* is egyenesen ‚laudere, loben, preisen‘, míg a *magaszt(al)*-nak ez csak átvitt jelentése, az eredeti pedig ‚erhöhen, erheben; emel, följebb emel‘ (NySz., MTsz.); vö. NyK. X. 121. | hogy a t. *-dan*, *-den* ablativusi ragnak a m. *-tól*, *-től* a régibb formája (102. l.), az oly merész állítás, a melyet semmivel sem lehet igazolni; a *-tól*, *-től* (*tüvö-l) rag *-l*-je minden bizonynyal azonos a *-ból*, *-ből*, *-ról*, *-ről*, *-ól*, *-öl*, *-nól*, *-nül*, *-nul*, *-nül* ragok *-l*-jével (= vog. *-l*, osztj. *-l* abl., a melynek szabályos megfelelője más finn-ugor nyelvekben dentalis explosiva) | a *segít* mellett (a tör. *çök*, *çög* kedvéért) idézett magyar *sögít* (114. l.) nem létező alak | a *vég* és a *vén* szavak összetartozása (118. l.) teljesen önkényes föltevés | csag. *on*, alt. *ün* ‚Stimme‘ ∞ m. *hang* (108. l.) az alaki eltérés miatt tarthatatlan egyeztetés | csag. *oš* ‚jener‘ ∞ m. *az* (102. l.) látszólagos egyezés, a melyre nézve vö. NyK. X. 114.

Ezen tisztán csak a magyar-török egybevetések ellen tett kifogásaink mellett készségesen elismerjük, hogy a munkában nem egy, az eddigiektől eltérő érdekes és figyelemreméltó olvasat és magyarázat van, a melyek világosabbá teszik e régi nyelvemléknek egy-egy homályos helyét.

Sz. J.

Az indogermán nyelvtudomány fejlődése.

FRIEDRICH STOLZ: *Über die Entwicklung der indogermanischen Sprachwissenschaft*. Innsbruck 1899. 24 l.

STOLZ Frigyesnek, a történeti latin nyelvten kiváló művelőjének e tanulmánya, melyet nem rég az innsbrucki egyetemen rektori beszédképen adott elő, szélesebb körben is figyelmet érdemel. Ha nem mutat is

be eddig ismeretlen adatokat, ha nem hirdet is új felfogást, mégis jól áttekinthető és sikerült képét rajzolja az indogermán nyelvtudomány fejlődésének és helyesen emeli ki azokat a vonásokat, melyek e fejlődés egyes stádiumait jellemzik. Talán nem lesz egész haszonnélküli dolog, ha a tőle rajzolt képet olvasóinknak is bemutatjuk.

Tanulmánya bevezetésében STOLZ arra utal, mily nagy fontossága van az indogermán összehasonlító nyelvtudománynak mind a classica-philológiára, mind a germán, román és minden egyéb philológiára nézve. Nem lehet ugyan tagadni, hogy az egyesre nézve meglehetősen nehézségekkel jár ama tudomány nem egy problémájának megismerése, sőt az indogermán nyelvtudománynak már csak a szokásos terminológiája is külön bevezető magyarázatra szorúl, de ezek a körülmények csak annál inkább kötelességükké teszik ama tudomány képviselőinek azt, hogy a kutatás eredményeit a különböző philologiai szakok művelőivel szájuk ize szerinti formában közöljék. A philologusokra viszont az a kötelesség háramlik ebből, hogy e kérdésekben rábizzák magukat az indogermanisták vezetésére s ezáltal megszerezzék az egyes nyelvek észszerű ismeretének nélkülözhetetlen alapfeltételeit.

STOLZ ezután az idg. nyelvtudománynak mintegy nyolcz évtizedre terjedő fejlődéstörténetét vázolja nagy vonásokkal. Három korszakot különböztet meg benne: a fejlődésnek első stádiuma BOPP Ferencz, a második SCHLEICHER Ágost, a harmadik BRUGMANN és DELBRÜCK nevéhez fűződik. BOPP úttörő munkássága után még nagyon sok tennivalójuk maradt követőinek: lassanként megváltozott a nyelvről s a nyelvi viszonyokról való alapfelfogás, az egyes idg. nyelvek ismerete mélyebbé, alaposabbá vált, sőt idővel e tanulmányok körébe kerültek oly nyelvek is, a melyeknek az idg. nyelvekhez való tartozását eladdig nem tudták vagy viszonyukat helytelenül fogták fel. BOPP nyelvtana első kiadásának címlapján csak a szanszkrit, zend, görög, latin, litván, gót és német nyelvet sorolja fel, a szövegben ügyet vet ugyan az ószlávra is, behatóbb figyelemben azonban csak a második kiadásban részesítette e nyelvet; e kiadásban egyuttal az örményre — bár ennek viszonyát még helytelenül ítélte meg — és az óperzsa ékiratok nyelvére is volt tekintettel. 1853-ban ZEÜSS a kelta nyelvészetet alapította meg, később HÜBSCHMANN az örmény nyelvnek, MEYER Gusztáv az albán nyelvnek különállását mutatta ki. Az örmény nyelvet újabban az indogermán nyelvcsalád thrák ágához szokták sorolni, s HIRT legújabban (1898) az albán nyelvnek is e thrák csoport-hoz való tartozását vitatta.

Az egyes nyelvek alaposabb megismerése mellett haladt és módosult a nyelvről és nyelvtudományról való általános felfogás is. Régebben, SCHLEGEL Frigyes és BOPP Ferencz korában, a nyelvet mintegy organiz-

musnak képzelték s a nyelvnek valami szubjektív működést tulajdonítottak. Majd SCHLEICHER a természettudományi felfogás képviselőjéül lépett föl s a nyelvészetet az ember természetrajza egy részének («ein teil der naturgeschichte des menschen») mondotta. Ezzel szemben STEINTHAL a pszichologiai irányt alapította meg, ő egyengette meg útját a nyelv lényegéről való helyes felfogásnak. A nyelv magában véve nem afféle organizmus, mint valami élő lény, nem magában él, hanem csak a beszélőkben s a beszélők által. A nyelv WUNDT szerint az emberi szellem terméke, a mely folytonosan fejlődik; természeti feltételektől csakis annyiban függ, mint a történeti fejlődésnek más productumai. A nyelvtudománynak és a természettudománynak látszólagos rokonsága csak azon alapszik, hogy egy a módszerük: az inductív, összehasonlító methodus.

Az indogermán nyelvtudomány, úgymond STOLZ, régebben inkább az irodalmi tanulmányok szolgálatában volt: eleinte főleg az óind irodalom emlékei felé fordult a kutatók érdeklődése, később a görög és a latin nyelv tudományos megismerésében tesz szolgálatot, — így CURTIUS Györgynél is az összehasonlító nyelvészetnek tulajdonkép csak másodrendű szerep jut. SCHLEICHERÉ az az érdem, hogy az indogermán nyelvészetet önczélnek tekintette; ez a felfogása külső kifejezést nyert az indogermán alapnyelv reconstructiójában. Persze tévedés volna azt hinnünk, hogy ez az alapnyelv az indogermán családhoz tartozó nyelvek közös anyjának a legeredetibb alakja is, hogy ez az igazi ősz nyelv. Nem tudjuk pl. hogy a rekonstruált *ékuos, 'ló', *gūōs, 'marha', *bhērō, 'viszek', *mineūmi, 'kisebbíték' szónak nem voltak-e valamikor még régibb alakjai is. — Az ősnyelv kérdésével összefüggésben van a gyökök elmélete. Tudjuk, hogy az efféle 'gyökök' mint *bheuǵ*: *bhuǵ*, *leiǵ*: *liǵ* stb. pusztán grammatikai abstractiók s hogy, a mennyire az idg. nyelvek fejlődését történetileg kimutathatjuk, mindig csak kész szóalakok szálltak nemzedékről-nemzedékre. Mindamellett vannak bizonyítékaink arra, hogy volt valamikor egy régibb, a mostanitól különböző nyelvállapot: az efféle szóösszetételek, mint gör. *ἰππό-δοος*, ói. *aqva-jít* a nyelvnek oly korszakára utalnak, a melyben a *ἰππο-*, *aqva*-féle alakok, az úgyn. 'tövek', a miket a történeti időben már csak elvonás útján fejthetünk ki, még valósággal használatban voltak, a mikor tehát a flexio, a mely lényegére nézve tudvalevőleg nem egyéb mint összetétel, még nem volt egészen kifejlődve. Ebben az időben így beszélhettek: *ékuo so* (tő és mutatónévmás, tkép, 'ló az'), hogy a nominativust jellemezzék; *ékuo sjo* volt a genitivus jellemzése; ez alakokból még az idg. alapnyelv korában *ékuos*, *ékuosjo* váltak, ezek azután a gör. *ἵππος*, *ἵπποιο*, az ói. *aqvas*, *aqvasya* alakokban tükröződnek vissza.

Az indogermán összehasonlító nyelvtudomány legújabb korszakát,

a mint már előbb említettük, a nyelvnek pszichologiai felfogása jellemzi. Régebben szinte úgy bántak a szavakkal, mint valami holttestekkel, — most a nyelvtudomány alaptétele, hogy tárgya a *beszélt* szó. A nyelvtudósnak az emberi gondolkozó- és beszélőtevékenység törvényeire kell ügyet vetnie s ezekből kell levezetnie a nyelvi jelenségeket. Az újabb nyelvtudomány azt a tételt is elejtette, hogy a nyelveket keletkezésük és fejlődésük korszakában (kifejlődésük ,tetőpontjáig‘) más szempontból kell vizsgálni, mint ,sülyedésük‘, ,romlásuk‘ korában. E felfogás értelmében a modern nyelveket, pl. a latinból keletkezett román nyelveket csakugyan elfajúlt, romlott nyelveknek tekintették s mikor a nyelvekben uralkodó törvények kiderítéséről volt szó, nem becsülték őket annyira mint a ,tisztá‘ és tiszteletreméltó szanszkrit nyelvet. Igazi szerencse volt a nyelvtudományra nézve, hogy Bopp Ferencz után nem sokára GRIMM Jakab lépett föl történeti német nyelvtanával s hogy a huszas években DIEZ Frigyes megalapította a román philológiát. GRIMMnek köszönhető a hangváltozások következtettségének felismerése és nyelvjárások megbecsülése. Az idg. nyelvtudomány germanistáktól és romanistáktól tanulta a tapasztalati megfigyelésnek megbecsülését is, ezzel kapcsolatban vált a fonetika is a nyelvészetnek nagyfontosságú segédtudományává. Az idg. nyelvtudomány főleg az 1876—1886-ig terjedő évtizedben heves küzdelmek színhelye volt. E küzdelmek egyik főtárgya a hangtörvények kivételnélküliségének, jobban mondva: általános érvényességének kérdése volt; ezt ma már a nyelvészek nagy többsége legalább logikai követelménynek fogadja el s vizsgálataiban alkalmazza, habár a hangtörvények érvényességének térbeli meghatározásának kérdésére bajosan lehet egészen kielégítő választ adni. A hangtörvények hatását ugyanis gyakran lelki hatások keresztezik, a melyeknek az analógiás képzések az eredményei. E mellett gyakran számba kell venni szomszéd nyelvjárások vagy egész idegen nyelvek hatását is: pl. az előbb említett idg. **q^uos* ,marha‘ szónak a latinban a hangtörvények szerint *vos alakját kellene várnunk: az e helyett használatos *bos* alakot az oszk-umbriai nyelvből kell származtatnunk, ebben a nyelvben ez volt a hangtörvényeknek megfelelő alak. A «nyelvkeveredés»-nek ez a szempontja is újabb időben érvényesült; ennek főleg a szófejtés terén van fontossága. A nyelvtudomány legújabb irányát röviden az *oksági elv* szemmeltartása jellemzi; lehetőleg meg kell magyarázni s meg kell okolni azt is, a mi a szabálytól eltér.

STOLZ végül egy pillantást vet az indogermán nyelvészettel szoros kapcsolatban levő reális tudományra, az összehasonlító idg. kultúr- és régiségtörténetre. Ebben a tudományszakban a nagyon is sok bizalommal lévő biztosságnak korszakára a néha talán nagyon is túlságba menő

kétkedésnek kora következett. Annak a reménynek kifejezésével, hogy az egészséges skepsisnek a prähistorikus és anthropologiai kutatással karöltve talán sikerülnie fog, hogy világosságot derítsen az idg. nép őskorára, befejezi érdekes és tanulságos fejtegetéseit.

PETZ GEDEON.

Egyiptomi nyelvtan.

MAHLER EDE: *Az egyiptomi nyelv alapelemei.* Budapest, 1899. 4-r. XXI + 90 l.

A szerző, ki a budapesti tudomány-egyetemen az egyiptológia magántanára, legfőképen hallgatóira való tekintettel írta e könyvet, s a célja az volt, hogy a kezdők kezébe olyan vezérfonalat adjon, a mely őket az egyiptomi nyelv tanulmányába lehetőleg könnyen bevezesse. Az eddig megjelent egyiptomi nyelvtanoknak u. i. jobbára az a bajuk, hogy az egész eddig összehordott tudományos anyagot felölelik, s így nem igen valók a kezdők kezébe. Ezen a bajon akart a szerző segíteni.

A munka négy részre oszlik. Az első rész az egyiptomi nyelvről, írásról és irodalomról ad világos tájékoztató áttekintést, s a végén föl vannak sorolva a legfontosabb művek és folyóiratok, a melyek az egyiptológia tanulmányába bevezetőül szolgálhatnak. A második rész az egyiptomi nyelv grammatikája, a melyben a szerző különösen az egyes fejezetekhez csatolt gyakorlatokra fektetett súlyt. A harmadik rész az egyiptomi történelem különféle korszakaiból vett szövegeket tartalmaz. A negyedik rész pedig a könyvben előforduló szavaknak szótár-alakban való összeállítása.

A nagytudományú szerző elismerésre méltó munkát végzett, s ha teljesülni fog azon óhajtása, hogy az egyiptológia, a melynek a külföldön oly széleskörű irodalma van, nálunk is meggyökerezék, ebben az övé lesz az úttörés érdeme.

Q.

Új könyvek és füzetek.

KÜNOS, IGNAZ. *Mundarten der Osmanen.* (Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme, herausgegeben von Dr. W. RADLOFF. VIII. Theil.) St. Petersburg, 1899. n. 8-r. LII + 588 l. Ára 15 márka.

PRÖHLE VILMOS. *Rendszeres oszmán-török nyelvtan.* Pozsony 1899. (Stampfel-féle tudományos zsebkönyvtár.) Kis 8-r. 96 l. Ára 30 kr.

VUTKOVICH SÁNDOR. *Magyartalanságok.* Pozsony, 1899.